
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ ТА РЕДАГУВАННЯ

УДК 007:304:655

І.О. Вовк

ОСОБЛИВОСТІ ВИДАНЬ ПЛАСТОВОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті здійснено спробу жанрової систематизації творів художньої літератури, авторами якої є пластуни чи дотичні до діяльності організації поети й письменники, а також тих творів, які були написані для вжитку пластунами. Проаналізовано читацьку аудиторію видань, досліджено історичні умови написання та появи їх друком. Визначено перспективи подальшого видавничого втілення пластової художньої літератури.

Ключові слова: *пластова література, художня література, збірник творів, прозова спадщина, поезія, драма, співаник, пластова пісня.*

І. Вступ

Видавнича діяльність у скаутській організації Пласт ще від початку її заснування (1912 р.) відігравала одну з провідних ролей. Крім того, що велика увага приділялася пластовій пресі, з'являлися й видання теоретичної та фахової літератури – свого роду внутрішнього фактора розвитку організації [20, с. 179]. Значну роль літератури в розвитку й діяльності Пласту доводить і наявність численних художніх видань: безліч поетичних збірок, драм та зібрань прозових творів пластунів і приятелів організації, а також видання, які були призначені для вжитку пластунами, найяскравіший приклад – пластові співаники, які, крім пластових пісень, містили народні чи історичні.

Водночас пластова книговидання завжди потребувало регулярної систематизації. Це стосується й художньої літератури, яку можна назвати чи не найрозпорошенішою серед усіх інших видів, адже багато дослідників вивчали творчість тих чи інших письменників, але не завжди пов'язували їхню діяльність із Пластом. Певною мірою торкаються пластово-творчої діяльності такі дослідники, як: Степан Пап-“Пугач” (“Пластовий Альманах з нагоди 50-річчя українського Пласту на Закарпатті 1921–1971”), Борис Савчук (“Український Пласт 1911–1939”), Теодосій Самотулка (“Новацьким шляхом”) й інші. Крім того, голова Львівського обласного Товариства політичних в'язнів і репресованих Петро Франко упорядкував низку

художньо-драматичних творів сина Івана Франка – Петра. Зокрема, у 2010 р. (Львів, видавництво “Ліга-Прес”) з'явилася книга “Петро Іванович Франко. Доробок. Том 1”. Дослідниця пластової літератури Ольга Свідзинська пише, що до цього видання увійшли літературні твори Петра Франка, частина яких написана з виховною метою, а саме для вжитку пластунів [21].

За сприяння пластових куренів інколи видаються збірники творів чи антології: яскравий приклад цьому – видання “Та, що прорвала греблю” – про життя й творчість пластуни та перекладача Кекилії (Цюпи) Паліїв [17]. Також пластовий курінь “Перші Стежі” на чолі з Ларисою Онишкевич видавав антології творів молодих українців діаспори: серію бібліотеки журналу “Юнак” розпочало видання “Контрасти” [7].

Більше того, до здобуття Україною незалежності багато художніх творів авторства пластунів були під забороною, відтак, доступ до них був якщо не повністю відрізаний, то обмежений. Сьогодні з'являється усе більше можливостей досліджувати творчу діяльність пластунів чи прихильників цієї організації, адже поступово розширюються кордони та вдосконалюються засоби комунікації, а також з'являються нові дослідження, що доводять актуальність теми й потребу систематизації цієї літератури.

Розглянувши велику частину пластової літератури, у цьому матеріалі автор зосередила свою увагу на художніх виданнях, які

з'являлися впродовж 100-річного існування Пласту в Україні та еміграції і які написали пластуни чи прихильники організації, а також виданнях, призначених для використання членами Пласту. Ця тема актуальна, адже останніми роками все частіше з'являються антології та перевидання творів відомих українських письменників-пластунів або ж навпаки – маловідомих пластунів, чий твори довгий час були під забороною.

II. Постановка завдання

Завдання цього матеріалу – спроба систематизації пластової художньої літератури за 100 років існування Пласту, а також аналіз читацької аудиторії й тематики видань. Мета цього дослідження – створення загальної картини видань художньої літератури організації за цей період.

III. Результати

Український Пласт, який постав зі скаутингу¹, заснованого у Великобританії, сповідує мету сприяння всебічному патріотичному вихованню й самовихованню молоді на засадах християнської моралі. Засновник Пласту Олександр Тисовський² у своїй книзі “Життя в Пласті”, яка стала головним виданням пластунів, розтлумачив принципи пластування та розробив унікальну виховну систему, яка й досі відрізняє Пласт від скаутів усього світу.

На початках пластової діяльності художні твори членів Пласту чи його прихильників друкували переважно в періодичній пресі, у якій, як пише дослідник Б. Савчук, бачили “душу Пласту” [20, с. 181]. Одним із найважливіших досягнень серед періодики, що сприяло популяризації художньої літератури, можна назвати часопис “Молоде життя” (виходив з квітня 1921 р. до 1930 р. у Львові), який, крім того, що був обов'язковим для прочитання для кожного пластуна, користувався популярністю серед позапластової молоді та української громадськості. Тут часто публікували історичні й національно-патріотичні твори. Серед інших періодичних видань, які популяризували Пласт загалом і художню літературу зокрема, можна назвати часопис “Пластун – юнак – скаут” (публікував дописи з пластового життя, вірші й переклади), а також часопис “Український

Пласт” (за характером був дуже схожий до “Молодого життя”) [20, с. 183].

Першим зразком самостійного пластового художнього видання можна вважати вихід у світ автобіографічної повісті українського письменника й мовознавця Юліана Редька “Дурні діти”, яку він написав у 1926 р. і яка розповідає про процеси боротьби молоді тих років із польською окупаційною політикою за право існування українських високих шкіл. Повість була надрукована того ж року в Берліні в органі ЗУНР “Український прапор”, проте її внесли до реєстру найсуворіше забороненої антидержавної літератури й зафіксували в спеціальному виданні “Monitor Polski”. Водночас серед патріотично налаштованої української молоді повість “Дурні діти” була дуже популярною до кінця 1930-х рр. Зрештою, про популярність цього твору свідчить і кількість його перевидань в еміграції: у 1932 р. – в Едмонтоні, у 1941 р. – в Празі, у 1955 р. і 1956 р. – у Нью-Йорку [11, с. 485–494]. А минулого року (2012 р.) вона з'явилася вже в Україні (львівське видавництво “Друкарські куншти”) і була презентована на Львівському форумі видавців, де також викликала зацікавлення.

Водночас першим художнім виданням, що з'явилося на території сучасної України, була збірка поезій Богдана Кравціва “Дорога”, яка надрукована у Львові у 1929 р. у видавництві “Вогні” (близько 100 примірників) й отримала схвалення в поважних критиків [9]. Слідом за “Дорогою” у видавництві пластової пригоди “Іскра” (1930 р.) з'явилася збірка Богдана Кравціва “Проміні” (кишенькового формату). Сам автор на початку книги пише, що всі вірші, опубліковані в “Променях”, увійшли до попередньої збірки – “Дорога”, тож той, хто очікував нових етапів творчості Кравціва, імовірно, розчарується [10, с. 5]. До цієї збірки увійшло вісім поезій, тоді як 48-сторінкову “Дорогу” було поділено на дві частини: “Дорога” (15 поетичних творів) та “Казка вогню” (8 прозових творів – казок).

Проте після цих збірок з'явилася збірка поезії Богдана Кравціва “Сонети і строфи” (Львів, “Студентський шлях”, 1933 р.) і переспіви “Пісня пісень” (Львів, видавництво О. Стецишин, 1934 р.). В еміграції побачили світ збірки “Остання осінь” (Берлін, “Обрії”, 1940 р.) та “Під чужими зорями (октави)” (Берлін, 1941 р.), а також “Кораблі” (1948 р.), “Зимозелень” (1951 р.), “Дзвенислава” (1962 р.), “Глосарій” (1974 р.), “Квітолїт” (1974 р.), “Станси” (1974 р.). Він упорядкував антології “Обірвані струни” (1955 р.), “Поєми Чумацького шляху” (1962 р.) і “Шістдесят поетів шістдесятих років” (1966 р.). У 1978 р. у Нью-Йорку (видавництво Нью-Йоркської групи) Богдан Бойчук упорядкував перший том “Зібраних творів” Богдана Кравціва, у якому зібрав його поезію. Упорядник мав на

¹ Скаутинг – міжнародний неполітичний молодіжний рух, який ставить за мету підтримку молоді в її фізичному, розумовому та духовному розвитку таким чином, щоб вона могла відігравати важливу роль у суспільстві.

² Олександр Тисовський (псевдо Дрот) (9 серпня 1886 р., Львів – 29 березня 1968 р., Відень) – педагог, засновник й організатор Пласту, член НТШ (з 1926 р.), учитель природознавства Академічної гімназії (1911–1940 рр.), професор Українського таємного університету (1919–1925 рр.), Українського державного університету ім. І. Франка (1940–1941 рр.) у Львові. У 1944 р. емігрував до Австрії. О. Тисовський активно працював у Пласті до самої смерті у 1968 р.

меті видати чотири томи. Другий том (Нью-Йорк, 1980 р.) вміщував прозову спадщину автора, а третій (Київ, видавництво “Світовид”, 1994 р.) – публіцистичні статті. Сьогодні нічого не відомо про четвертий запланований том. У 1992 р. у Львові (видавництво “Старе знесіння”) видано збірку поезій Кравціва “Монастир”, у 1993 р. ще одна збірка поезій з’явилася у Львові у видавництві “Фенікс ЛТД”.

Описуючи пластову художню літературу, слід наголосити на жанровій розмаїтості – це поезії, прозові твори, пластова драма, пластова пісня і гумористичні твори (сатиричні оповідання, гуморески, жарти, анекдоти), – що вибудовує й відповідне коло читачів: не тільки членів пластової організації. Чи не найрізноманітнішою за тематикою була пластова поезія: від дитячих віршів Марійки Підгірянки та віршів-загадок Богдана Федчука до соціальної лірики Миколаї Божук і глибоких філософських поезій Ростислава Кедр.

Останній, підхопивши естафету Богдана Кравціва, почав видавати свою поезію у видавництві “Вогні”: перша збірка “Сонети” вийшла тут у 1931 р. Ростислав Кедр (Іван Манастирський) брав участь у багатьох пластових мандрівках Карпатами, спогади про що переніс у свою тонку лірику (здебільшого у формі сонетів), яку певною мірою можна зарахувати до неокласичного напрямку. Філософські роздуми поета ще яскравіше виразилися в його збірці “Пінистий келих” (з’явилася у друкарні Наукового товариства ім. Шевченка у 1939 р.).

Згодом, у 1957 р., вийшла поема Кедр “Скобине гніздо” (виданням куреня “Лісові Чорти”), яку, як пише у передмові до збірки поезій 1983 р. (Торонто) українська письменниця Віра Вовк, “не помітили навіть упорядники “Координат” (Антологія української поезії на Заході): “Правдоподібно, поема не звернула на себе уваги через свою назву і немистецьке, брошуркове оформлення, хоч сама собою вона становить документарний ліричний твір доброї вартости”. Вона додає, що ця поема – чи не єдина у Галичині “реєструє постаті і факти, зв’язані з юнацьким рухом довоєнних років” [6, с. 5–6]. Невдовзі, також не завоювавши великої уваги критиків, виходить поема “Лісові чорти” (1972 р.). У 1983 р. автор зважується видати антологію під назвою “Поезії” (Торонто, видавництво “Євшан-Зілля”, 1983 р.), яка містила увесь його творчий доробок. У 1990 р. вийшла друком його драматична поема “Гомункулус”.

Серед майстрів поетичного слова, пов’язаного із тематикою Пласту, також були: Володимир Мерещак (поезії “Жевріюча ватра”, 1979 р.), Юрій Федорович (етюди “На високих шпильях”, 1958 р.), Олег Підгірський (віршована оповідь “Як Ромчик став пласту-

ном”, 1936 р.; передрук – у 1992 р.), Миколая Божук¹ (“Поезії”, 1930 р.), Богдан Б. Федчук² (збірки віршованих загадок “Хто відгадає?”, 1961 р., “Хто це? Що це?”, 1963 р., “22 збірка віршованих загадок”, 1982 р. й інші), Роман Гут-Кульчицький (“В огнях і крові”, 1930 р., перевидання у 1996 р.), Василь Гренджа-Донський (поезії “Квіти з терням”³, 1923 р., “За ґратами”, 1939 р., “Місячні ґруні”, 1969 р. та інші), Юлій Боршош-Кум’ятський (поетичні збірки “В Карпатах світає”, 1935 р., “Дві долі”, 1948”, “Шовкова косиця”, 1971, поезія й проза “До срібних сивин”, 2004 р. та інші), Володимир Янів (поезії “Сонце і ґрати”, 1941 р., “Життя”, 1957 р. та інші), Андрій Гарасевич (“Сонети”, 1941 р., “До вершин”, 1959 р. – посмертно), Марко Боеслав (поетичні книги “Іскри”, 1936, “Юні дні”, 1938, збічник “Непокірні слова” 1951).

Особливе місце як у пластовій поезії зокрема, так і в українській загалом, посідає вже згадувана дитяча письменниця Марія Ленерт-Домбровська (відома під псевдонімом Марійка Підгірянка) – авторка багатьох текстів пластових пісень, зокрема, “Пусти ж мене, мати, до табору”, “На Кобилецькій поляні”, “Ударте в крила”. Одним з основних елементів творчості Марійки Підгірянки були фольклорні мотиви й оспівування в поезії краси та любові до рідного краю, що завжди було важливим для кожного пластуна. Поетеса розпочала писати вірші ще в 13 років, із 21 року (у 1902 р.) почала друкуватися у пресі, а в 1908 р. вийшла її перша збірка “Відгуки душі”. Підготований нею до друку рукопис другої збірки “Краплини крові” був знищений під час Першої світової війни.

У своїй творчості Марійка Підгірянка висвітлювала й важливі соціальні та історичні питання: наприклад, сюжет її поеми “Мати-страдниця” описує важливу сторінку історії українців – жахливе життя в австрійському таборі в містечку Гмюнд (уперше поема вийшла друком у 1922 р. у Філадельфії, згодом, у 1929 р., – у Львові в серії “Золота бібліотека”). Марійка Підгірянка також авторка книжок “Відгуки душі”, “Вертеп”, “Святий Миколай на Підкарпатській Русі”, “Малий Васи-

¹ Сьогодні відомо про більше ніж 100 поетичних творів Миколаї Божук, одну коротку прозу, п’єсу у спів-авторстві з Агафією Бойчук і кілька сценаріїв урочистих програм для шкільних потреб. У 2008 р. в Ужгороді з’явилася збірка творів Миколаї Божук, яка включає фактично весь відомий доробок письменниці [1].

² Богдан Б. Федчук – педагог і дитячий письменник, друкувався у дитячому журналі “Дзвіночок”. Збирав та укладав українські загадки і народну творчість, з-під його пера вийшло 35 збірок загадок і ребусів.

³ Збірка Василя Гренджі-Донського “Квіти з терням” стала першою на Закарпатті книжкою світського автора, яка була написана літературною українською мовою, більше того, саме він у літературі першим почав друкувати свої твори в Україні й утверджувати ідею возз’єднання Закарпаття з Україною [15, с. 38].

лько”, “Кравчиня Маруся”, “Юркова мандрівка”, “Зайчик і Лисичка” (вийшли у 10–30-х рр. ХХ ст. у Львові, Ужгороді, Відні й Філадельфії). У видавництвах Києва, Ужгорода, Коломиї, Івано-Франківська з’являлися її видання “Безкінечні казочки”, “Краю мій, рідний”, “Учись, маленький”, “Три віночки” тощо. Повну бібліографію творів Марійки Підгірянки підготувала Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника до 100-річчя від дня народження поетеси (Львів, 1981 р.): тут вміщено описи не тільки друкованих творів, а й матеріалів з архіву Марійки Підгірянки, який свого часу родичі письменниці передали бібліотеці) [14, с. 4–5]. Крім того, її творчість досліджують багато науковців і літературознавців, створено інтернет-сайт, який містить поезію Марійки Підгірянки, а на Прикарпатті (село Білі Ослави) функціонує музей Марійки Підгірянки, де зберігаються її прижиттєві твори. Відтак, її творчість можна назвати чи не найбільш досліджуваною серед усіх письменників, які були пов’язані з Пластом.

Немалий внесок до пластової поезії зробив і відомий український письменник, поет і драматург професор Спиридон Черкасенко – “співець пластового руху на Закарпатті”, як його назвав Степан Пап-“Пугач”: “С. Черкасенко зложив перші пластові вірші для закарпатського Пласту, які постійно збагачували пластові часописи. Багато з його віршів було уложено під музику і стало улюбленими піснями закарпатських пластунів. Він є автором закарпатського пластового гімну: “Гей, юнаки! Гей, пластуни!” [18, с. 122].

Степан Пап-“Пугач” у “Пластовому Альманасі” також наголошує, що на Закарпатті поезія (яка “витворилася” завдяки пластовому рухові) друкувалася в літографічних пластових журналах (1936–1938 рр.), переважно в журналі “Пластун” і “Пластовому кутику” “Пчілки”. Тут поезію спершу розвивали українські поети, а згодом і пластова молодь: “Із-за національно-мовного розвитку на Закарпатті, може бути, вони не стоять на вершці досконалості української поезії, однак у своєму часі вони сповнили своє патріотичне і виховне завдання” [18, с. 103].

Чільне місце в пластовій поезії посідає й творчість Романа Купчинського (1894 р., с. Розгадів, Зборівщина – 1976 р., Оссінінг, США) – псевдонім Галактіон Чіпка, автора музики і слів до близько 70 пісень, які досі на торах співають пластуни (зокрема, “Чи знаєш ти...” та “Гей, мандрують пластуни”). Свій творчий шлях він розпочав із пресової квартири Українських січових стрільців (УСС)¹. У 1922 р. Купчинський, разом із друзями-митцями, створив літературно-мистецьку

групу “Митуса”, яка видавала однойменний журнал, популяризувала поетичну прозу й поезію. Переїхавши до США, Купчинський публікує свої “Мисливські оповідання” (Вінніпег, 1964 р.), поему “Скоропад” (Нью-Йорк, 1965 р.), яку згодом перевидадуть у незалежній Україні (Львів, 2011 р.). До речі, цю поему автор написав ще у 1919 р., та рукопис було втрачено (у віз, де була валіза із рукописом, влучила граната), тож Купчинський відтворював “Скоропада” із пам’яті. Вже новий рукопис автор передав для ілюстрування Іванові Іванцеві, та назад не отримав, а у 1937 р. світ побачили тільки окремі фрагменти з коментарями. Повний твір з’явився вже у 1965 р. Ця поема присвячена “Лицарям Залізної Остроги”² [13; 6–12].

Варто відзначити особливе художнє оформлення “Скоропада” 1965 р. (і перевидання 2011 р.), здійснене художником-карикатуристом Едвардом Козаком. Його ілюстрації підкреслюють романтично-сатиричний характер поеми, переплітають фантазію з дійсністю, а образ головного героя нагадує славнозвісного Дон Кіхота [13]. До речі, окрім цього видання, Едвард Козак оформлював збірку новел, гуморесок і фейлетонів “Будні і неділя” Івана Керницького-Ікера, твори “Рятуйте мою душу” та “Смішні сльозинки” Миколи Понеділка, ілюстрував дитячі книжки, видавав власний журнал сатири та гумору “Ліс Микита” й писав гумористичні оповідання. Свої твори Едвард Козак популяризував переважно завдяки художнім виставкам.

Після смерті Романа Купчинського видано повну збірку його пісень “Ми ідемо в бій” (1977), а у 1983 р. у Нью-Йорку Пластова Ватага “Бурлаки” видала й збірку вибраної лірики і прози “Невиспівані пісні” [12, с. 7].

Дослідниця пластового руху пластунка Марта Томахів у своєму огляді пластової художньої літератури зазначає, що сьогодні завдяки Інтернету полегшився процес публікації й популяризації пластової поезії [23]: часто твори з’являються в електронних збірниках, ресурсах, присвячених поетичному слову, у “живих журналах”, блогах, соціальних мережах. Водночас з’являються й повноцінні друковані збірки поезій сучасників, зокрема поезія Романа Малка та Бориса Явора-Іскри (у його доробку 13 книг), “Тексти віражної школи” Остапа Стасіва й збірка віршів Марти Томахів “*” [23].

Чи не найяскравішим зразком художньої літератури в Пласті став пластовий співак, адже спів та музика в Пласті посідають особливе місце, будучи складовими багатьох пластових заходів. Співаники переваж-

¹ Пресова квартира УСС – допоміжна культурно-просвітня формація УСС. Її основним завданням був збір, поширення й збереження матеріалів з історії Легіону УСС і збереження традицій стрілецтва.

² Формально ініціатором створення Ордена Залізної Остроги вважають Івана Цяпку-Скоропада, фактично – Лева Лепкого за підтримки Володимира Старосольського. Витоки сягають Першої світової війни: Орден заснували у листопаді 1916 р. у Вишкості Українських січових стрільців (УСС).

но містять тексти церемоніальних, пластових, національно-патріотичних і народних пісень, а інколи включають ноти чи гітарні акорди. Пісні зазвичай групуються жанрово: обрядові, календарні (колядки, щедрівки, веснянки, купальські, обжинкові), колискові, весільні, похоронні, історичні, баладні, коломийки тощо. Як літературно-художнє видання найчастіше укладається у вигляді добірки найцікавіших матеріалів, що часто переробляються й передрукуються з інших видань. Основне завдання співаника – допомогти у виховній роботі.

З огляду на те, що пластові співаники використовуються переважно під час таборування, їхня матеріальна конструкція може бути найрізноманітнішою: від буклета до повноцінного книжкового видання, яке часто розраховане як на пластунів, так і на широке коло молоді та вчителів співу в школах.

Одна з перших згадок про видання пластового співаника зафіксована у 1928 р. Тоді в пластовому видавництві “Ватра”¹ завдяки старанням Леоніда Бачинського вийшов у світ “Перший пластовий шкільний співаник, призначений для шкільної молоді Підкарпаття”, який містив 58 пісень. Пісні до збірника зібрав Б. Дуб, а переглянув М. Кобза². Над створенням цієї книжечки, в основі якої була народна пісня, працювали поети Марійка Підгірянка, Костянтина Малицька, Спиридон Черкасенко й композитори Ярослав Ярославенко, Роман Купчинський, Левко Лепкий та інші. До цього співаника, як і до багатьох інших, що виходили згодом, включено багато переспівів [8, с. 243].

Аналізуючи співаники, варто згадати про письменника та перекладача Тараса Крушельницького (пластове псевдо – Чача) – автора низки пісень для пластового куреня “Лісові Чорти”, зокрема, відомої сьогодні пісні “Гей-гу, гей-га”, яку переспівав музикант Тарас Чубай. Крім того, Чача – автор гумористичних оповідань і літературно-критичних фейлетонів. Два його видання з’явилися у видавництві “Іскра”: “На тихих водах (хроніка першого водного, мандрівного пластового табору на Волині)” (1930 р.), яке було присвячене мандрівці (влітку 1930 р.) разом з групою старших пластунів, а також збірник повістей-памфлетів (сатира на тогочасних політиків) “Будуємо галицький Пантеон” (1932 р.) [5].

Оскільки від 1945 р. організація розвивається в еміграції, виникає чимало нових куренів, а відтак, і нових пісень. Сум та туга за рідним краєм стає чи не головним мотивом більшості пісень в еміграції. У 1948 р. у Канаді з’являється співаник “В дорогу”: серед

членів редколегії цього видання був пластун Юрій П’ясецький – автор багатьох пластових пісень, зокрема, церемоніальних [25]. Збірник перевидали у 1987 р. (за сприяння КПС³ Канади) і присвятили пам’яті Юрія П’ясецького. У виданні зібрані гімни, колядки, пластові, козацькі, стрілецькі, повстанські, народні пісні й пісні авторів, зокрема, Івана Котляревського, Лесі Українки, Дмитра Павличка, Василя Симоненка. Відтак, цей співаник популяризував не тільки пластову поезію, а й українську, тим самим розширюючи межі своєї читацької аудиторії.

У 1949 р. в Авґсбургу у видавництві “Молоде життя” вийшов пластовий співаник з нотами “В дорогу”, пісенний матеріал якого поділено на кілька розділів: національні й пластові урочисті пісні; пластові пісні, написані пластунами або їхніми приятелями для пластунів; народні та козацькі пісні; пластові сурмові сигнали тощо. У 2007 р. це видання було перевидано у Львові. Воно зберегло особливий зручний кишеньковий формат, завдяки якому книжечка супроводжує пластунів у таборах. До речі, до цього видання також долучився вже згадуваний художник Едвард Козак, який вніс у видання свою родзинку й надав впізнаваності [2, с. 5–7].

У 1967 р. у Нью-Йорку пластунка Надія Кулинич упорядкувала перше видання “Новацького співаника”. Підготовці видання великою мірою сприяла пластунка Оксана Тарнавська, авторка низки нових на той час пісень для новацтва, а також багато інших пластунів, які допомогли зібрати матеріал. Цей співаник включає новацькі, дитячі та народні пісні. Після багаторічної апробації з’являється його друге видання у видавництві “Лілея” (Тернопіль, 1995 р.) [16].

У 1970 р. було видано збірник пісень для пластової молоді “У мандри” за редакцією Оксани Тарнавської. Його надрукували накладом КПС Австралії. До цього видання увійшло багато новацьких пісень, часто невідомого авторства. У 1981 р. видання також накладом КПС Австралії видали вдруге (Мельбурн – Аделаїда) [24]. Крім того, в Австралії (Мельбурн) у 2004 р. з’явилися видання композиторки Оксани Тарнавської – “Співаймо і граймо: Пісні і фортепіанні твори для дітей і молоді” й “Фортепіанні і вокальні твори”.

Із кінця 80-х рр. ХХ ст. на території колишнього Радянського Союзу поступово відновлюється пластовий рух, а вже з 1990 р. відновлюється й активна діяльність, а відтак, і пластова пісня.

Співаник “Гей, мандрують пластуни”, який вмістив більше ніж 50 пісень із нотами, з’явився у 1992 р. у Тернополі (Тернопільський

¹ “Ватра” – пластова видавництво в Ужгороді, засновником та керівником якого був Леонід Бачинський (за 5 років існування “Ватра” видала 23 книжки).

² Достовірно не відомі справжні імена упорядників цього співаника.

³ КПС – Крайова пластова старшина, вищий управлінський орган Пласту в певній країні.

обласний інститут удосконалення вчителів МНВП “Діалог”). Його упорядкував Василь Подуфалий [4].

У 1997 р. у Тернополі додатком до газети тернопільських пластунів “Полум’я” виходить збірка “Співаник” (головний редактор – Михайло Окаринський). У 1999 р. у Мюнхені з’являється пластовий співаник “При ватрі”. Ще через два роки, у 2001 р., побачили світ одразу два співаники: “Джерело” та “Пісневир: молодіжний співаник”. Другий важко назвати виключно пластовим, хоча до нього включено багато пластових пісень. Видання мало на меті, зокрема, поширення й пластових ідей серед широких мас у різних молодіжних середовищах. Він виданий з ініціативи Молодіжного конгресу українських націоналістів у Львові (за участю пластунів – Юрія Юзича та Богдана Яцуна). Видання поділене на розділи й містить народні, коліскові, обрядові, козацькі, стрілецькі, повстанські, пластові та інші пісні. Майже до кожної пісні подано гітарні акорди, які упорядники максимально спростили, аби співаник став практичним. Більше того, окремо вийшла аудіокасета із записом частини пісень із “Пісневиру” [19, с. 5].

До речі, пластовий співаник уже має аналог і в Інтернеті. Ідея створити інтернет-сайт із базою пісень, яка б постійно оновлювалася, виникла після виходу у світ “Пісневиру”: львівський пластун Богдан Лялька створив сторінку “Українські пісні” (pisni.org.ua) – чи не найпотужніший інтернет-ресурс з українськими піснями. Користувачі сайту можуть прослуховувати аудіозаписи, а також самостійно поповнювати архів, який (станом на 2013 р.) включає більше ніж 23 тис. пісень.

“Джерело” з’являється за сприяння 29-го куреня УСП-УПС¹ – Плем’я “Сіроманці”. Його упорядкував пластун сеньйор Юрій Леськів. Надруковано “Джерело” заходами Фонду начального пластуна Любомира Романківа у 2001 р. в Івано-Франківську (видавництво “Місто НВ”). За сприяння куреня “Сіроманці” наступного року видано ще один збірник пісень “Співаник” (видавництво “Коло”, Дрогобич), який також упорядкував Юрій Леськів. Видання вийшло з нагоди 90-річчя Пласту, але був розрахований не тільки на пластунів, а й на молодь, яка не є членами організації.

Сучасні видання куреня УСП “Орден Залізної Остроги” ім. Святослава Завойовника “Співаник українського лицаря” (2004 р. і 2006 р.) являють собою унікальний тип співаника, особливістю якого є те, що в ньому до кожної пісні подано історичний коментар. Тут зібрано патріотичні, філософські й ліричні пісні різних часів, які відповідають ідеї

Українського Лицарства; видання великою мірою розраховане не тільки на пластунів, а й на українську молодь, яка цікавиться патріотичною піснею [22].

До 100-річної річниці заснування Пласту (2012 р.) з’явився ювілейний співаник “Будь іскрою!” (видавництво “Місто НВ”, Івано-Франківськ), який мав на меті нагадати пісні, які впродовж 100 років співали українські пластуни в усьому світі. Редакційний комітет очолив Юрій Леськів. Видання містить вісім розділів і подає гітарні акорди [3]. Того ж року в Торонто виходить друком співаник “Пісні для новачат”.

Серед авторів пластових прозових творів слід передовсім згадати одного із засновників Пласту – Петра Франка – сина українського класика Івана Франка й автора одного із найважливіших для пластунів підручників “Пластові гри і забави” (Львів, 1913 р.). Видавничою діяльністю Франко почав займатися після завершення визвольних змагань, коли у 1922 р. переїхав до Відня: тут він організував видавниче товариство “Франко син і Спілка”, де видав ряд популярних книжок у серії “Пластовий книгозбір”, зокрема, “Як закладати пластові дружини”, “Відмолдження”, “Огляд території України”, казку свого батька “Лис Микита”, деякі нотні видання тощо [26, с. 11].

Згодом, повернувшись із Відня, Петро Франко вчителює в Коломиї, де у 1928 р. з’являється його історичне оповідання “В пралісах Бразилії” (накладом видавництва “Ока”). У 1929 р. – перша двоактова п’єса “Заздрісні” (видавництво “Рекорд”) за мотивами німецьких драматургічних творів. Цього ж року з’явилася і друга п’єса – “Марко Спотикайло” (комедія ситуацій). У 1930 р. у видавництві “Чорногора” виходить його збірка оповідань “Дядько шкіпер”. Переїхавши у 1931 р. до Харкова, Петро Франко (про це він писав в “Автобіографії”) переробив на драми деякі твори свого батька – “Борислав сміється” (написав ще й кіносценарій), “Захар Беркут”, “Без праці”. Як пише в передмові до видання “Петро Іванович Франко. Доробок” голова Львівського обласного товариства політичних в’язнів і репресованих, син Івана Франка – Петро, працюючи над творами свого батька, не врахував однієї обставини: драми “Борислав Сміється” і “Захар Беркут” з’явилися ще у 1930 р., а всі його наукові та літературні праці, додає дослідник, написані вже у Харкові, “після від’їзду до Галичини визнали творами неблагонадійного іноземця”, якого потай проголосили “ворогом народу”, і потрапили до списків “не подлежащих распространению”. У Галичині ж про ці праці Петра Франка не було відомо [26, с. 17].

Петра Франка в Галичині сприймали передовсім як мемуариста й продовжувача

¹ УСП-УПС – Улад старших пластунів (члени організації віком 18–35 років) та Улад пластунів сеньйорів (члени організації віком від 35 років).

батькових літературних традицій. Такому уявленню, зокрема, посприяли його схвально сприйнятий читачами, нарис “Іван Франко зблизька” 1937 р., завершена ним повість “Борислав сміється” (дописав два розділи) і перекладені польською поеми “Мойсей” та “Іван Вишенський”, які, на жаль, так і не вийшли друком.

Серед інших авторів пластових прозових творів можна назвати Василя Кархута (дві книжки для молоді – “Гомін з-поза нас”, 1933 р. та “Поклик вольних”, 1934 р.; збірка новел “Цупке життя”¹, 1937 р.; повість “Полум’яний вихор”, 1941 р.), Леоніда Бачинського (“Пригоди з ведмедиком”, 1956 р.), Василя Гренджа-Донського (“Оповідання з закарпатських полонин” і “Немає набоїв”, 1930 р., “Ілько Липей – карпатський розбійник”, 1936 р. “Спогади”, 1966 р. й інші), Богдана Чехута (“Рідними Плаями”, 1957 р.), Галю Лагодинську (“До сонця, до волі: мандрівка юности”, 1960 р.) та інших.

Драма як один із жанрів пластової художньої літератури набула особливої популярності у 20–30-х рр. ХХ ст.: такі твори часто з’являлися в періодичних виданнях, де друкувалися частинами, або ж виходили окремими виданнями. Драми написані дуже вишуканою мовою (поєднання гарного віршованого стилю й виразних персонажів), вони мали за мету формування морально-вольових та етичних якостей пластуна і виховували прагнення до справедливості та ідеальності. Сюжети були найрізноманітнішими (від фантастичних чи гумористичних епізодів до реальних життєвих випадків) і найчастіше поєднували романтику й героїзм, мужність і людяність. Найпопулярнішими були драматичні твори Спиридона Черкасенка: “Вечірній гість”, “Лісові чари”, “Сміх” [20, с. 188–189]. У Празі він написав низку драм, зокрема “Дон Хуан і Розіта”, “Северин Наливайко”, “Вельможа пані Кочубеїха”, “Ціна крові”, “Ювілей” [18, с. 122]. Драматичні твори здебільшого писали для численних театральних аматорських гуртків, які передовсім займалися просвітою й збирали доволі багато глядачів. А оскільки вистава в селі була найпростішим способом дійти до сердець мас, то п’єси були простими й популярними.

До речі, свого часу письменник Василь Гренджа-Донський, який був великим прихильником Пласту, у 1926 р. написав свою п’єсу під назвою “Сиротина”, дійовими особами якої були пластуни [18, с. 127].

Своє місце серед пластової літератури посідали й гумористичні та сатиричні твори. Серед них можна назвати книжку куреня “Сіроманці” “Округлі квадрати” (Нью-Йорк,

1975 р.), наповнену гумористичними віршами, нарисами й анекдотами.

Проаналізувавши наявну базу видань пластової художньої літератури, можна констатувати, що основним її завданням було плекання пластових традицій та ідеалів, крім того, оскільки великий відсоток доробку пластових поетів і письменників присвячено історичним подіям, зокрема, національно-визвольним змаганням, можна назвати ще одним її (літератури) завданням прищеплювати пластунам і українській молоді любов до рідної землі та прагнення зберегти національну ідентичність.

IV. Висновки

Розглянуті в цьому матеріалі художні видання становлять доволі великий відсоток усієї пластової художньої літератури, проте стаття не може містити згадок про кожне видання всіх авторів, які певною мірою були причетні до Пласту. Звісно, упродовж 100-річної історії з’являлося й багато самвидаву, найбільшим свідченням чого є пластовий співаник: виходили численні співаники пластових таборів, ювілейних зустрічей (ЮМПЗ); часто їх друкували власними силами пластуна невеликим накладом (від 20 до 100 примірників), а інколи такий самвидав стає свого роду арт-ексклюзивом, бо виготовляється дітьми в таборах і як такий не може бути поширений масово. Крім того, деякі твори були безнадійно втрачені (одні – не видані, інші – хоч і з’являлися на світ, та не були досі віднайдені) або ж знаходяться в приватних бібліотеках пластуна по всьому світі.

На сьогодні варто відзначити тенденцію відновлення зацікавленості українців до своєї історії й культури, більше того, видавництва “не бояться” братися за видання творів не популярних і часто не відомих для пересічного українця авторів. Яскравий приклад цього – ужгородське видавництво “Гражда”, серед останніх видань якого – твори пластуна Марка Боєслава – “Поезії”, Миколаї Божук – збірка “Я зберу той жар у пісню” й інших.

Крім того, відкриваються кордони й стають доступними ті видання, які довгий час залишалися “за океаном” і в Україні до них не було доступу. Найбільшою мірою це стосується видань із невеликим накладом (від 50 до 300 примірників) чи внутрішньокурінних книжок.

Віднайдені й проаналізовані в цій статті видання зробили нехай і незначний, але потужний як змістовно, так і ідеологічно внесок у пластову літературу загалом. А художню літературу впевнено можна назвати однією зі складових, що формують феномен пластової літератури, що будувала свою історію впродовж 100 років попри війни, підпілля, утиски, заборони.

¹ “Цупке життя” Василя Кархута було перевидано у Кракові (Українське видавництво, 1940 р.).

Список використаної літератури

1. Божук М. Я зберу той жар у пісню / Миколая Божук; передмова Л. Баботи, Д. Павличка. – Ужгород: Гражда, 2008. – 344 с.: іл. – Літературна краєзнавча серія “Люби своє”.
2. В дорогу: пластовий співаник. – 2-ге вид., поправлене. – Л.: Пластовий шлях – ЗУКЦ, 2007. – 196 с.
3. Видавничі проекти: Співаник ЮМПЗ–2012 “Будь іскрою!” [Електронний ресурс] // Блог 29 куреня УСП/УПС Велике Племя Сіроманці ім. А. Гарасевича. – Режим доступу: <http://siromanci.plast.org.ua/work/vydavnytvo>. – Назва з титул. екрану.
4. Гей, мандрують пластуни. Співаник / упоряд. та муз. ред. В.М. Подуфалий. – Тернопіль, 1992. – 62 с.: іл., ноти.
5. Герасимова Г.П. Крушельницький Тарас Антонович / Г.П. Герасимова, Д.В. Грузін // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; НАН України, Ін-т історії України. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5: Кон-Кю. – с. 428.
6. Кедр Р. Поезії / Р. Кедр // Євшан-зілля: III. зб. – Торонто, 1983. – 372 с.
7. Контрасти: зб. молодечої творчості (поезія, проза, музика і графіка) / ред. Лариса Запеська Онишкевич. – Торонто: Юнак, 1970. – 152 с.
8. Костів М. Генеза і розвиток пластової пісенності / Марія Костів // Вісник Львівського університету. – 2007. – Вип. 41. – С. 240–247.
9. Кравців Б. Дорога / Б. Кравців. – Л., 1929. – 48 с.
10. Кравців Б. Проміні / Б. Кравців. – Л.: Іскра, 1930.
11. Кульчицький М. Автобіографічна повість Юліана Редька “Дурні Діти” (1926) як документ часу / Маркіян Кульчицький // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: зб. наук. праць. – Л., 2008. – Вип. 1 (16). – С. 485–494.
12. Купчинський Р. Невиспівані пісні: вибрана лірика і проза / Роман Купчинський. – Нью-Йорк: Вид-во Пластова Ватага “Бурлаки”, 1983. – 124 с.
13. Купчинський Р. Скоропад: поема / Роман Купчинський; передм. А. Сови; кінц. слово І. Кедріна. – Л.: ЗУКЦ, 2011. – 158 с.
14. Підгірянкa М. Бібліографічний покажчик / Марійка Підгірянкa; уклад. П.Г. Баб'як, О.О. Дзьобан; АН УРСР, ЛНБ ім. В. Стефаника. – Л., 1981. – 101 с.
15. Мишанич О. Карпати нас не розлучать: літ.-крит. статті і дослідж. / О.В. Мишанич; відп. ред. І. Ребрик. – Ужгород: Срібна Земля, 1993. – 282 с.
16. Новацький співаник / упоряд. Надя Кулинич. – 3-тє вид., стер. – Тернопіль: Лілея, 1995. – 101 с.: ноти.
17. Паліїв Ц. Та, що прорвала греблю / Цьопа Паліїв; ред. О. Кузьмович. – Нью-Йорк, 1982. – 230 с.
18. Пап С. Пластовий Альманах з нагоди 50-річчя українського Пласту на Закарпатті 1921–1971. – Рим: Видання ЮГ, 1976. – 196 с.
19. Пісневир: молодіжний співаник. – Л., 2001. – 224 с.
20. Савчук Б. Український Пласт 1911–1939 / Борис Савчук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. – 264 с.
21. Свідзинська О. Вшанування Петра Франка / Ольга Свідзинська // Пластовий Шлях. – 2011. – Ч. 1 (165).
22. Співаник Лицаря. – К.; Л.: Орден Залізної Остроги, 2004. – 110 с.
23. Томахів М. Пластова (скаутська) художня література [Електронний ресурс] / Марта Томахів // 100 років українському скаутингу: історія та перспективи розвитку: зб. доп. Всеукр. наук.-практ. конф. 8–11 листопада 2012. – Режим доступу: <http://www.ukrscout.org/index.php/uk/biblioteka-skaut-lidera/viewcategory/11-konferentsiia>.
24. У мандри: зб. укр. пісень для пластової молоді. – Мельбурн: Аделаїда, 1981.
25. Удич З. Улюблені пластові пісні [Електронний ресурс] / Зоряна Удич // “100 кроків”: історичний блог. – Режим доступу: <http://100krokov.info/2011/10/ulyubleni-plastovi-pisni/>. – Назва з титул. екрану.
26. Франко П.І. Доробок. Том 1. Літературні твори: посібник / Петро Іванович Франко; предм. П.М. Франко. – Л.: Ліга-Прес, 2010. – 672 с.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2013.

Вовк І.О. Особенности изданий пластовой художественной литературы

В статье осуществлена попытка жанровой систематизации произведений художественной литературы, авторами которой являются пластуны или касающиеся деятельности организации поэты и писатели, а также тех произведений, которые были написаны для потребления пластунами. Проанализирована читательская аудитория изданий, исследованы исторические условия написания и выхода их в свет. Определены перспективы дальнейшего издательского воплощения пластовой художественной литературы.

Ключевые слова: *пластовая литература, художественная литература, сборник произведений, прозаическое наследие, поэзия, драма, песенник, пластовая песня.*

Vovk I. The Features of Publishing of Plast Fiction

From the foundation of Plast in 1912, publishing activity of the organization has played one of the leading roles. The Plast fiction is an integral part of a huge publishing work related to Plast.

At the same time, Plast publishing of books, in particular, fiction, required regular systematization. Many researchers studied the works of the writers, but not always related their activity to Plast. But such researchers as Stepan Pap-“Puhach”, Borys Savchuk, Teodosii Samotulka, et al., wrote about the creative activity in Plast. The Head of the Lviv Regional Union of Political Prisoners and Victims of Repression, Petro Franko, compiled a series of fiction and dramatic works of the son of Ivan Franko, Petro, and with the assistance of the Plast kurins the collections of works or anthologies are being published time after time.

Before Ukraine became independent, many fiction books by the Plast members were prohibited. Nowadays, there are more opportunities to investigate the artistic activity of the Plast members or those admiring this organization: the borders are widening gradually, the means of communication improve, and new researches emerge, which proves the relevance of the topic.

Having considered a significant portion of Plast literature within the scope of the dissertation research, this material is focused on fiction books that have emerged during 100 years of the existence of Plast in Ukraine and emigration, and those published by the Plast members or those admiring the organization, as well as the publication designated for Plast members. This topic is relevant because recently more and more anthologies and repeated publications of the works by both the famous Ukrainian writers, who were the Plast members, and unknown writers, whose works have been prohibited for a long time, emerge.

The main task of this research has been an attempt to systematize the Plast fiction for 100 years of existence of Plast, as well as to analyse the readership and the topic of the publications. The aim is to create an overall view of the fiction published by the organization.

The volume of publications analysed during the research constitutes a large percent of all the Plast fiction, though excluding the references to each authors' publications, which were to some extent related to Plast, first of all, due to a large amount of Samvydav.

One can trace the trend towards increased interest of the Ukrainians in their history and culture by the example of some publishing houses that are “brave enough” to publish the works of the authors, who are often unknown to the readership.

The topic of Plast fiction also holds prospects for further research by literary scholars and linguists.

Key words: *Plast Literature, fiction, a collection of works, prose heritage, poetry, drama, Song-book, Plast song.*